

Слідство. Катар. Щоденник, знайдений у ванні

Другий том «Лемового шестикнижжя» можна умовно поділити на дві частини. До першої увійшли детективні романи з елементами наукової фантастики, в яких ключову роль відіграє випадок, збіг обставин, фатум («Слідство», «Катар»), та науково-фантастичний роман з елементами детективу — гротескний сатиричний твір про тоталітаризм («Щоденник, знайдений у ванні»). Друга частина тому містить сценарії невеликих сатирично-гумористичних радіо- й телеспектаклів (звісно, на серйозні та важливі теми) — як самостійних («Плазування», «Вірний робот», «Місячна ніч»), так і об'єднаних однією темою (трансплантологією: «Чи існуєте ви, містере Джонсе?», «Листковий пиріг») чи одним героєм (чотири п'єси про винахідника професора Тарантогу).

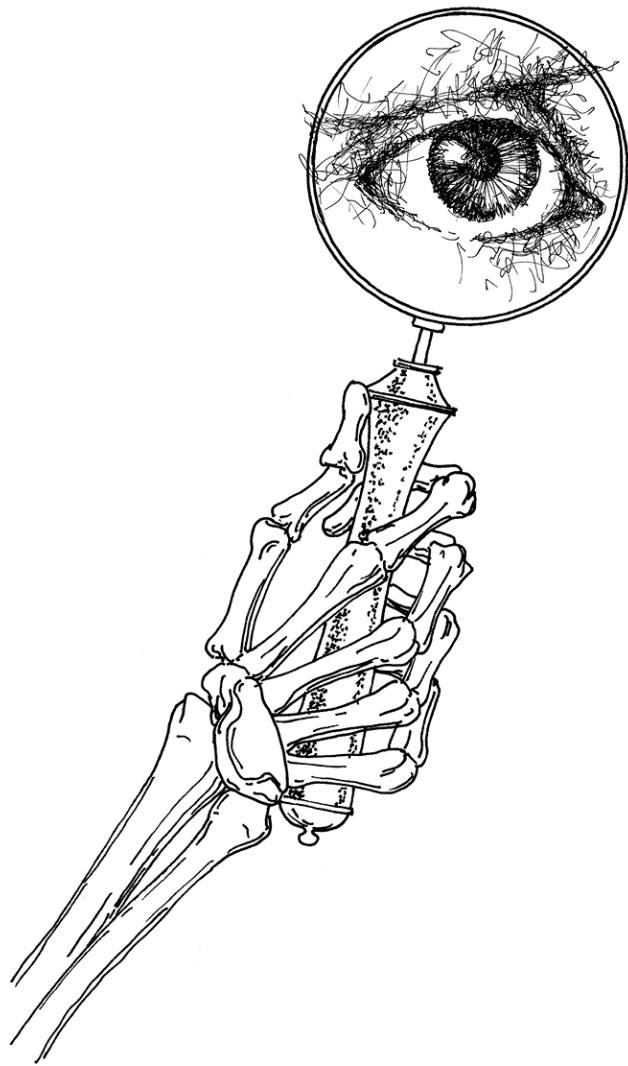

СЛІДСТВО
КАТАР
ЩОДЕННИК,
ЗНАЙДЕНИЙ У ВАННІ
П'ЄСИ

з ілюстраціями Ростислава Крамара
і післямовою Віктора Язневіча

**слідство
катар
щоденник, знайдений у ванні
п'єси**

ШЕС
ТИКН
ИЖЯ

ЛЕМ
ОВЕ

Лем С.

Слідство. Катар. Щоденник, знайдений у ванні. П'єси / С. Лем ; пер.
з пол. — Тернопіль : Богдан, 2021. — 632 с. — (Серія «Шестикнижжя
Лемове»).

ISBN 978-966-10-8257-0

Серію «Шестикнижжя Лемове» засновано 2021 року

Stanisław Lem

Śledztwo

Katar

Pamiętnik znaleziony w wannie

Piesy

© Tomasz Lem, 2016

www.lem.pl

This publication has been supported
by the ©POLAND Translation Program

Другий том «Лемового шестикнижжя» можна умовно поділити на дві частини. До першої увійшли детективні романи з елементами наукової фантастики, в яких ключову роль відіграє випадок, збіг обставин, фатум («Слідство», «Катар»), та науково-фантастичний роман з елементами детективу — гротескний сатиричний твір про тоталітаризм («Щоденник, знайдений у ванні»).

Друга частина тому містить сценарії невеликих сатирично-гумористичних радіо- й телеспектаклів (звісно, на серйозні та важливі теми) — як самостійних («Плазування», «Вірний робот», «Місячна ніч»), так і об'єднаних однією темою (трансплантологією: «Чи існуєте ви, містере Джонсе?», «Листковий пиріг») чи одним героєм (чотири п'єси про винахідника професора Тарантогу).

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.*

Слідство

РОЗДІЛ І

Старосвітський ліфт із шибками з вирізьбленими на них квітами повз угору. Чулося рівномірне клацання контактів на поверхах. Зупинився. Четверо чоловіків ішли коридором, горіли лампи, хоча надворі був день.

Оббиті шкірою двері відчинилися.

— Прошу, панове, — сказав чоловік у дверях.

Ґрегорі увійшов останнім за доктором. Тут також було майже темно. За вікном хиталися в імлі голі гілки дерева.

Головний інспектор повернувся до столу — чорного, високого, з різьбленим обрамленням. Перед ним стояли два телефони і плаский мікрофон внутрішнього зв'язку. На полірованому столі лежали його люлька, окуляри, шматок замші, й усе. Сідаючи збоку, в глибокий фотель, Ґрегорі зауважив обличчя королеви Вікторії, яка дивилася з малого портретика над головою головного інспектора. Той по черзі поглянув на кожного, наче рахував чи пригадував їхні обличчя. Стіну збоку закривала велика мапа південної Англії, навпроти чорніла довга полиця з книгами.

— Панове, ви орієнтуєтесь у цій справі, — сказав інспектор, — яку я знаю лише з протоколів. Тому проситиму коротко викласти факти. Може, почнете ви, колего Фаркварт?..

— Так, пане Іспекторе, але початок я теж знаю лише з протоколів.

— Але ж на початку навіть протоколів не було, — дещо заголосоно зауважив Ґрегорі. Всі подивилися на нього. З удаваною байдужістю, енергійними рухами він почав порпатися в кишнях, шукаючи цигарки.

Фаркварт випростався у фотелі.

— Справа почалася більш-менш у середині листопада минулого року. Можливо, перші випадки трапилися раніше, але ними злегковажили. Перше поліційне донесення ми отримали за три дні до Різдва, і лише значно пізніше, аж у січні, скрупульозне слідство виявило, що ці історії з останками траплялися й раніше. Перше донесення походило з Енґендера. Воно, кажучи точніше, було напівофіційним. Наглядач моргу, Плейс, скаржився комендантові міського відділку, який, до речі, є його швагром, що вночі хтось рухав останки.

— У чому полягало це рухання?

Інспектор методично протирав окуляри.

— У тому, що вранці останки перебували в інших позах, аніж попереднього вечора. Стисло кажучи, йшлося тільки про одні останки, здається, певного потопельника, котрий...

— «Здається»? — усе ще байдужим голосом перепитав головний інспектор.

Фаркварт іще більше випростався у фотелі.

— Усі свідчення є повторними реконструкціями, бо свого часу ніхто не надавав їм значення, — пояснив він. — Доглядач моргу тепер не зовсім певний, чи йшлося саме про останки того потопельника, чи про якісь інші. Справа точилася неформально: комендант відділку в Енґендері, Гібсон, не заніс цього донесення у протокол, бо гадав...

— Може, ми не будемо вдаватися у подібні деталі? — кинув з фотеля чоловік, який сидів під книжковою полицею. Він зайняв найвигіднішу позицію. Закинув ногу на ногу так високо, що було видно жовті шкарпетки і смужку голого тіла над ними.

— Боюся, що вони конче потрібні, — сухо відрізав Фаркварт, не дивлячись на нього. Головний інспектор урешті одягнув окуляри, і його обличчя, досі ніби відсутнє, набрало приязного вигляду.

— Формальну сторону слідства ми можемо собі дарувати, принаймні поки що. Прощу говорити, колего Фаркварте.

— Так, пане інспекторе. Друге донесення ми отримали з Плентінґа, через вісім днів після першого. І там ішлося про те, що хтось рухав уночі останки у цвинтарному морзі. Померлим був портовий робітник на прізвище Тікер, який довго хворів і став тягарем для родини.

Фаркварт скоса глянув на Ґреґорі, а той нетерпляче засовався.

— Похорон мав відбутися вранці. Члени родини, прийшовши у морг, зауважили, що тіло лежить обличчям донизу, тобто плечима догори, а крім того, руки розкидані, що справляло враження, ніби цей чоловік... ожив. Тобто, так вважала родина. Околицею поповзли чутки про летаргію; казали, нібито Тікер прокинувся від буцімто смерті й настільки злякався того, що лежить у труні, аж помер, цього разу насправді.

— Звісно, то були вигадки, — продовжив Фаркварт. — Смерть засвідчив місцевий лікар без жодних сумнівів. Коли, одначе, плітки

поширилися найближчими околицями, звернули увагу, що про так зване «рухання останків», в кожному разі про те, що після ночі їх знаходили у зміненій позі, люди говорили вже протягом певного часу.

— Що значить «певного»? — спитав інспектор.

— Встановити це не вдалося. Плітки стосувалися Шелтема та Діппера. З початку січня місцеві сили провели більш-менш систематичне слідство, оскільки справа не здавалася серйозною. Свідчення місцевого населення були частково перебільшеними, частково суперечливими, отож результати слідства, власне кажучи, нічого не варті. У Шелтемі йшлося про тіло Семюеля Філтея, котрий помер від серцевого нападу; він начебто Різдвяної ночі «перевернувся у труні». Грабар, котрий це твердив, відомий як хронічний алкоголік, його слів ніхто не міг підтвердити. А в Діппері йшлося про останки розумово хворої жінки, які вранці знайшли в морзі на землі поруч із труною. Подейкували, що її викинула пасербиця, яка вночі прокралася у морг, і зробила це з ненависті. Правду кажучи, в усіх цих плітках і чутках неможливо зорієнтуватися. Вони обмежувалися до фіксації прізвища буцімто наочного свідка, натомість той посилався на когось іншого.

— Справу напевно відклали б «*ad acta*¹», — тепер Фаркварт говорив швидше, — але шістнадцятого січня в морзі у Трікгіллі зникли останки якогось Джеймса Трейлі. Цю справу вів сержант Піл, якого відрядив наш СІС². Останки викрали з моргу між дванадцятою ночі та п'ятою ранку, коли керівник поховального закладу помітив їх відсутність. Померлий був чоловіком років... сорока п'яти...

— Ви не певні у цьому? — спитав головний інспектор. Він сидів, схиливши голову, ніби розглядав себе у полірованій поверхні столу. Фаркварт відкашлявся.

— Я певний. Це мені так вирвалося... Отож, він помер через отруєння газом. То був нещасний випадок.

— А розтин? — підняв брови головний інспектор. Схилившись убік, він потягнув за ручку, що відчиняла квартиру. В нерухомому, нагрітому повітрі кімнати почувся вологий подув.

— Розтину не було, але в тому, що це був нещасний випадок, ми детально пересвідчилися. Через шість днів, 23 січня, трапився другий випадок, у Спіттуні. Там зникли останки двадцятивосьмирічного

Джона Стівенса, робітника, який зазнав смертельного отруєння попереднього дня, чистячи казан у котельні. Загибель сталася близько третьої по обіді, тіло перевезли у морг, де його востаннє бачив наглядач о дев'ятій вечора. Вранці тіла вже не було. І цю справу вів сержант Піл, як у першому випадку, так само безрезультатно. Оскільки тоді ми ще не брали до уваги можливості поєднання цих двох випадків з попередніми...

— Чи ви не були б такі ласкаві поки що утриматися від коментарів, гаразд? Це полегшило б нам розгляд фактів, — зауважив головний інспектор. Він щиро усміхнувся Фарквартові. Його суха рука легко лягла на стіл. Ґрегорі мимоволі задивився на цю старечу руку без рисунка жил, абсолютно безкровну.

— Третій випадок трапився у Лаверінгу. Це вже район Великого Лондона, — продовжив Фаркварт нейтральним голосом, наче втративши бажання продовжувати надто довгу розповідь. — Лікувальний факультет має там нову прозекторську. У них пропали останки п'ятдесятирічного Стюарта Елонея, котрий помер після тривалої тропічної лихоманки, що нею заразився як матрос під час рейсу у Бангкок. Цей випадок стався через дев'ять днів після другого зникнення, точніше, вночі з другого на третє лютого. Цього разу слідством зайнявся Ярд. Його вів поручник Ґрегорі, який потім узяв ще одну справу: зникнення останків з моргу приміського цвинтаря у Бромлі. Це трапилося дванадцятого лютого, йшлося про останки жінки, яка померла після операції на рак.

— Дякую панові, — сказав головний інспектор. — А чому нема сержанта Піла?

— Він хворий, пане інспекторе. Лежить у лікарні, — відповів Ґрегорі.

— Так? А що з ним таке?

Поручник завагався.

— Я не певен, але, здається, у нього щось із нирками.

— Пане поручнику, може, ви коротко розповісте про перебіг слідства?

— Так, пане інспекторе.

Ґрегорі відкашлявся, набрав повітря і, струшуючи попіл мимо попільнички, сказав несподівано тихо:

— Я не маю чим похвалитися. Останки в усіх випадках зникли вночі. На місці не було жодних слідів чи ознак злому. В моргах, зрештою, це було непотрібно. Їх узагалі чи й зовсім не замикають, або так, що їх відчинить дитина зігнутих цвяхом...

— Прозекторій був замкнутим, — уперше озвався поліцейний лікар Соренсен. Він сидів, відкинувши голову назад, і тому її негарна кутаста форма не впадала у вічі. Він легенько масував пальцем припухлу шкіру під очима.

Ґрегорі встиг подумати, що Соренсен добре зробив, обираючи фах, у якому спілкується переважно з небіжчиками. Він майже з придворною шаною вклонився докторові.

— Ви зняли це мені з уст, докторе. У залі, з якої зникли останки, ми помітили відчинене вікно. Точніше, воно було прикрите, але не замкнене, так, ніби хтось через нього вийшов.

— Але спочатку він мусив увійти, — нетерпляче кинув Соренсен.

— Чудове спостереження, — в'їдливо кинув Ґрегорі, але відразу пожалкував про це і зиркнув на головного, який сидів нерухомо й мовчав, ніби нічого не почув.

— Ця зала на першому поверсі, — продовжив поручник після секунди ніякової мовчанки. — Увечері вікно було зачинене, як й інші, про що свідчить зізнання доглядача, який наполіг на тому, щоб усі вікна були зачинені. Він сам це перевірів, оскільки брався мороз, і він боявся, що можуть замерзнути калорифери. Там і так не дуже палять, бо це ж прозекторій. Професор Гарві, завідувач кафедри, дав доглядачеві найвищу оцінку. За його словами, ця людина взагалі надто педантична. Йому можна безумовно довіряти.

— А де можна заховатися в цьому прозекторії? — спитав головний інспектор. Він поглянув на присутніх, мовби наново усвідомлюючи для себе їхню присутність.

— Власне кажучи... таке неможливо, пане інспекторе. Це вимагало б співучасті доглядача. Крім секційних столів, там нема жодних меблів, темних кутів, сховків... Є стінні шафки для верхнього одягу студентів та інструментів, але в жодній не вмістилася б навіть дитина.

— Ви сказали це дослівно?

— Прошу?

— Отже — дитина теж ні? — спокійно спитав інспектор.

— Ну... — поручник зморщив чоло. — Дитина, пане інспекторе, помістилася б, але максимум семи-восьми років.

— Чи пан вимірював ці шафки?

— Так, — відповідь пролунала негайно. — Я міряв усі, бо припускав, що, може, якась більша, ніж інші. Однакові. Крім того, є гардероб, туалет, навчальні аудиторії, у підвалі — холодильня і склад препаратів, а на поверсі — кімнати асистентів і кабінет професора. Усі ці приміщення доглядач обходить звечора, навіть кілька разів, завдяки власній запопадливості, я б так висловився. Про це мені сказав професор. Ніхто не міг там сховатися.

— А якби дитина...? — лагідно докинув інспектор. Він скинув окуляри, ніби роззброїв гостроту погляду. Ґрегорі енергійно похитав головою.

— Ні, це неможливо. Дитина не відчинила б вікна. Це дуже великі, високі вікна з двома замками угорі та внизу, які рухаються важелем, закріпленим на фрамусі. Як ось тут, — Ґрегорі показав на вікно, з якого тягло холодним повітрям. — Ці важелі ходять дуже тяжко, доглядач навіть скаржився на це. Зрештою, я й сам пробував.

— Він скаржився на те, що вони тяжко рухаються? — запитав Соренсен зі своєю тямничою усмішкою, яку Ґрегорі ледве терпів. Він би промовчав на це запитання, та головний інспектор дивився на нього вичікувально, отож неохоче відповів:

— Доглядач сказав мені про це тільки тоді, коли я при ньому відчиняв і зачиняв вікна. Це не лише педант, а й добрячий зануда. Телепень, — наголосив Ґрегорі, ніби випадково дивлячись на Соренсена. Він був задоволений собою. — Зрештою, це в такому віці природно, — додав миролюбно, — близько шістдесятки, склеро... — він урвав, зніяковівши. Інспектор був не молодшим. Ґрегорі розпачливо намагався викрутитися зі сказаного, але не знав як. Присутні сиділи нерухомо. Ґрегорі це не сподобалося. Головний інспектор надів окуляри.

— Чи пан закінчив говорити?

— Так, — Ґрегорі завагався, — власне кажучи, так. Тобто щодо тих трьох випадків. В останньому я звернув особливу увагу на середовище, я маю на увазі передусім нічний рух в околиці прозекторію. Констеблі, які патрулювали в цьому районі, не зауважили

нічого підозрілого. Коли я взявся за справу, то якомога докладніше довідався про деталі попередніх випадків — як від сержанта Піла, так і безпосередньо: я був у всіх цих місцевостях. Однак не знайшов жодної нитки, жодного сліду. Нічого, зовсім нічого. Жінка, яка померла від раку, зникла з моргу за подібних обставин, як і згаданий робітник. Уранці, коли прийшов хтось із родини, труна була порожня.

— Так, — сказав головний інспектор. — Наразі дякуємо панові. Колего Фаркварт, може, тепер ви?

— Перейти до наступних? Так, пане інспекторе.

«Він мав би служити на флоті, поводитьсь, наче при ранковому піднятті прапора, і так упродовж усього життя», — подумав Грегорі. Йому хотілося зітхнути.

— Наступне зникнення трапилось у Льюес через сім днів, дев'ятнадцятого лютого. Йшлося про молодого портового робітника, який потрапив у автомобільну катастрофу. Він зазнав внутрішнього крововиливу внаслідок розриву шлунка. Його успішно прооперували, як казали лікарі... але після операції він помер. Останки зникли над ранок. Час ми змогли встановити з винятковою точністю, оскільки близько третьої ранку помер інший пацієнт — Бартон, сестра якого (він мешкав із сестрою) так боялася залишатися з покійником в одній квартирі, що підняла на ноги власника поховального закладу. Отож останки відвезли у морг о третій ночі. Двоє працівників цього закладу поклали тіло поруч із тілом того робітника...

— Пан хотів щось сказати? — втрутився головний інспектор.

Фаркварт легенько прикусив вус.

— Ні... — врешті протягнув.

Над будівлею почувся протяжний, дедалі сильніший шум авіаційних двигунів. Невидимий літак пролетів на південь. Шиби відізналися тихим унісоном.

— Власне кажучи... — зважився Фаркварт, — кладучи принесені останки, один із працівників пересунув труп того робітника, бо він йому заважав, отож... він стверджує, що це тіло — не було холодним.

— Гмм, — притакнув головний інспектор, ніби йшлося про річ, найбуденнішу в усьому світі. — Не було холодним? А як він це окреслив? Чи пан може повторити його слова?

— Сказав, що не було холодним, — Фаркварт говорив неохоче, роблячи перерви між словами. — Це звучить по-ідіот... це не має сенсу, але той працівник наполягав, що так було. Твердить, що сказав це своєму товаришеві, але той нічого не пам'ятає. Ґреґорі допитував їх обох, окремо, двічі.

Головний інспектор, не кажучи й слова, повернувся до поручника.

— Що ж, це дуже балакучий і не надто правдивий чоловік, цей працівник, — поспішив пояснити Ґреґорі. — Таке в мене склалося враження. Тип з розряду дурнів, які страшенно люблять звертати на себе увагу, готові у відповідь на кожне питання розказувати історію світу. Він наполягав, що це був летаргічний сон «або ще гірше» — це його вислів. З іншого боку, мене здивувало те, що люди, які фахово працюють з останками, не вірять у летаргічний сон, бо це суперечить їхньому досвідові.

— А що кажуть лікарі?

Ґреґорі мовчав, віддаючи першість Фарквартові, котрий, мовби незадоволений, що дурниці присвячують стільки уваги, сказав, стенувши плечима:

— Смерть настала попереднього дня. Виникли трупні плями, посмертне закростеніння... він був неживим, ніби камінь.

— Ще щось?..

— Так. Подібно, як у попередніх випадках, останки були вдягнуті до похорону. Лише останки Трейлі, що зникли у Трікдауні, не були одягнуті. Власник поховального закладу мав зайнятися цим лише наступного дня. Так сталося тому, що родина не хотіла відразу дати вбрання. Тобто, вона його забрала. А коли принесли інше, тіла вже не було.

— А в інших випадках? Що ви скажете?

— Останки тої жінки були також одягнуті. Тієї, яка померла після операції на рак.

— Як?

— Ну... в сукню.

— А черевички? — спитав головний інспектор так тихо, що Ґреґорі нахилився вперед.

— Черевички вона теж мала.

— А інші?

— Ті інші... отже, вони не були одягнуті, але також тоді (як можна вважати) зникла штора, що відділяла у глибині моргу невелику нішу. Це було чорне полотнище, пришите до металевих кілець, що совалися по карнизу. На цих кільцях залишилися шматки полотна.

— Його здерли?

— Ні, карниз тонкий і не витримав би великого зусилля. Той клопоть...

— А ви пробували зламати карниз?

— Ні.

— То звідки знаєте, що він би не витримав?

— Так, на око...

Головний інспектор запитував спокійно, вдивляючись у шиби шафки, що відбивали прямокутник вікна. Він робив це, ніби думаючи про щось інше, однак питання лунали так часто і швидко, що Фаркварт ледве встигав відповідати.

— Гаразд, — підсумував головний інспектор. — Чи ці клапті обстежили?

— Так, доктор Соренсен...

Лікар перестав потирати кутасте підборіддя.

— Полотно було обірване чи, радше, передерте зі значним зусиллям, а не обрізане. Це точно. Так, ніби його... ніби його хтось відгриз. Я навіть зробив кілька проб. Зображення під мікроскопом показало те саме.

Коротку мовчанку, яка запанувала, порушив далекий звук авіадвигуна, приглушений туманом.

— Чи крім тієї запови ще щось пропало? — врешті спитав інспектор. Доктор глянув на Фаркварта, який кивнув головою.

— Так. Котушка пластиря, велика катушка, яку забули на столику біля вхідних дверей.

— Пластир? — Підняв брови інспектор.

— Так.

— Ну, а останки з прозекторію? Чи вони також були одягнуті?

— Ні. Але ця справа... про той випадок уже розповідав Ґрегорі...

— Забув про це сказати, — швидко почав поручник. Пластик використовують для фіксації підборіддя... щоб не падала щелепа, —

пояснив Соренсен. — Косметика померлого, — додав із сардонічною посмішкою.

— Це все?

— Ні, — винувато посміхаючись, що його викрили в розгубленості. — Тіло було не вдягнуте, але доглядач не дорахувався одного лікарського халата і двох пар білих полотняних штанів, які студенти одягають улітку. Так само забракло кількох пар картонних пантофлів. Щоправда, він сказав, що таких речей він ніколи не може дорахуватися, підозрював прачку в недбалості й навіть у крадіжці.

Інспектор глибоко зітхнув і стукнув окулярами по столу.

— Дякую. Докторе Скіссе, чи можу просити вас до слова?

Скісс не змінив байдужої пози. Він буркнув щось невиразне, закінчуючи поспішний запис у розгорнутій папці, яка спиралася на його гостре, високо підняте коліно.

Нахиливши пташину голову, вже трохи лисувату, він з розмахом закрив папку. Сховав її під фотель, розтягнув тонкі вуста, ніби хотів свиснути, і встав, потираючи руки з набряклими артрозними суглобами.

— Запрошення мене до слова я трактую як корисне повч, — сказав високим голосом, мало не фальцетом. — З природних причин я легко впадаю у манеру лектора, що вас, панове, може здивувати, але на це нема ради; серію, про яку йдеться, я вивчив — наскільки це було можливо. Класичні методи слідства — колекціонування слідів і пошук мотивів — цілком підвели. Отож я мусив використати статистичний метод. Що він дає? На місці злочину часто можна визначити, який факт із ним пов'язаний, а який ні. Наприклад, форми плям крові поблизу останків убитого мають зв'язок зі злочином і можуть багато сказати про його перебіг. Натомість факт, чи у день убивства над будинком пливли купчасті чи перисті хмари, або ж чи телефонні дроти перед будинком алюмінієві чи мідні, можна визнати несуттєвими. Натомість, щодо нашої серії, то наперед узагалі неможливо окреслити, які супутні факти були пов'язані зі злочином, а які ні.

— Якби трапився лише один випадок, — тягнув Скісс, — ми були би безсилями. На щастя, їх трапилося більше. Очевидно, що кількість предметів і явищ, які в критичний час перебували чи відбувалися поблизу місця подій, є практично нескінченною. Однак оскільки перед

нами серія, то мусимо опертися переважно на ті факти, які супроводили всі чи майже всі випадки. Тому ми будемо діяти методом статистичного порівняння явищ. Цей метод досі майже не застосовували у слідстві, тож я радий, що сьогодні можу представити його вам — водночас із першими результатами...

Доктор Скісс, який досі стояв за фотелем, мов за кафедрою, зробив кілька кроків довгими ногами в бік дверей, несподівано обернувся, схилив голову і продовжив, дивлячись у простір між присутніми:

— Отож, по-перше, безпосередньо перед явищем ми мали — умовно кажучи — «вісників». Останки змінювали позу. Одних обернуто плечима догори, інших на бік, ще інших — знаходили на землі поруч із труною.

По-друге, всі зниклі, за одним винятком, були останками чоловіків у розквіті сил.

По-третє, щоразу, знову за винятком першого, подбали про якесь прикриття для тіла. Двічі це було вбрання, один раз очевидно лікарський халат і білі штани, а раз — чорна полотняна запона.

По-четверте, завжди це були останки, які не піддавали розтинові, добре збережені, і, по можливості, неушкоджені. Від смерті в кожному випадкові минуло не більше, як тридцять годин. На цьому варто наголосити.

По-п'яте, всі випадки, знову ж за винятком одного, трапилися в цвинтарному морзі малого містечка, доступ до якого переважно досить легкий. Не вдається долучити сюди зникле тіло з прозекторію.

Скісс звернувся до інспектора:

— Мені потрібен сильний рефлексор. Чи можна дістати щось подібне?

Інспектор увімкнув мікрофон і тихо сказав кілька слів. У мовчанці, яка запанувала, Скісс помалу діставав зі своєї величезної, наче міх, шкіряної сумки, складений багато разів аркуш кальки, вкритої кольоровими малюнками. Грегорі приглядався до цього зі змішаним відчуттям неприязні та цікавості. Його дратувала зверхність, яку виявляв до них науковець. Він пригасив цигарку і марно намагався зрозуміти, що приховує аркуш кальки, яка шаруділа в незграбних руках Скісса.

Той наддер її збоку, поклав на стіл, розгладив перед носом інспектора, ніби не помічаючи його; підійшов до вікна і почав виглядати на вулицю, водночас тримаючись пальцями однієї руки за кисть іншої, ніби рахував удари пульсу.

Двері відчинилися, увійшов поліцейський з алюмінієвим рефлектором на високому штативі й увімкнув його в розетку. Скїсс засвітив лампу, почекав, доки двері за поліцейським зачиняться, і скерував сильний пучок світла на велику мапу Англії. Потім накрив калькою мапу. Оскільки мапа не проглядалася з-під молочного паперу, узявся пересувати рефлектор. Тоді зняв мапу зі стіни (при цьому небезпечно похитнувся на кріслі) й незграбно розвісив її на вішаку, який перетягнув з кута на середину кімнати. Рефлектор він поставив ззаду, так що тепер його промінь просвічував наскрізь мапу з накладеною на неї калькою, яку він тримав у широко розставлених руках. Ця поза — з випростаними та піднесеними плечима — була у край незручною.

Скїсс іще пересунув вішак ногою, врешті застиг. Тримаючи кальку зовсім угорі, він озвався, повернувши голову вбік:

— Прошу звернути увагу на околиці, в яких трапилися наші випадки.

Голос доктора був іще вищим, аніж раніше, може, через зусилля, що він старанно приховував.

— Перше зникнення сталося у Трікгіллі шістнадцятого січня. Прошу запам'ятовувати місця і дати. Друге — двадцять третього січня — у Спіттуні. Третє — в Лаверінгу другого лютого. Четверте — в Бромлі дванадцятого лютого. Восьмого березня в Льюесі трапився останній випадок. Якщо за вихідний пункт приймемо місце першого випадку і проведемо навколо нього концентричні кола, то ствердимо те, що зображає рисунок на моїй кальці.

Пляма світла сильно й виразно виділила частину південної Англії, прилеглу до Каналу. П'ять концентричних кіл охоплювали п'ять місцевостей, позначених червоними хрестиками. Перший виднівся у центрі, кожен наступний — чимраз далі до краю найбільшого кола.

Ґрегорі вже майже нетерпляче чекав проявів утоми Скїсса, руки якого, підняті з калькою, навіть не тремтіли.

— Якщо панам буде це завгодно, — пронизливим голосом сказав Скїсс, — то згодом я можу представити деталі моїх підрахунків. Тепер

подам тільки їхні результати. Кожен випадок відбувався таким чином, що чим пізніше траплявся, тим далі був розташований од центру, тобто місця першого. Поза тим, проглядається друга закономірність: періоди між окремими випадками є, рахуючи від першого, чимраз довгими, правда, не настільки, аби можна було окреслити щодо них якусь пропорцію. Однак, якщо врахувати додатковий чинник, температуру, — то виявиться, що виникає певна нова періодичність. А саме: результат із часу, котрий минув між двома випадками, та відстань, яка відділяє два наступні місця зникнення тіл від центру, перетворюється на сталу величину — коли помножити її на різницю температури, що панувала в обох випадках...

— Таким чином, — продовжив за мить Скісс, — отримуємо сталу цифру величиною від п'яти до дев'яти сантиметрів за секунду і градус. Кажу від п'яти до дев'яти, оскільки докладний момент зникнення в жодному випадку не було встановлено. Завжди маємо справу зі широким, кількогодичним проміжком часу, протягом ночі, або точніше: в другій половині ночі. Якщо за абсолютну сталу величину приймемо сім сантиметрів, тоді, після здійснення підрахунків, які я виконав, виявиться цікава річ. Причина явища, котре поступово поширювалося від середини до краю цього кола, не лежить у Трікгіллі, а пересунута на захід, до місцевостей Тімбрідж-Велс, Енґендер та Діппер... тобто туди, де ширилися чутки про «рухання» трупів. Якщо ж зважитися на експеримент, який полягає у визначенні пункту, що є геометричним центром, то він опиниться не в якомусь морзі, а за вісімнадцять миль на південний захід від Шелтема — серед мочарів і неужитків Чінчісса...

Інспектор Фаркварт, який слухав цю лекцію з потилицею, що дедалі більше червоніла, не витримав.

— Чи ви, пане, хочете цим сказати, — вибухнув він, — що з тих проклятих боліт виліз якийсь дух, котрий, линучи в повітрі невидимим, хапав по черзі одні останки за одними?!

Скісс помалу скручував свій сувій. У світлі невидимого рефлектора, худий і чорний на світло-зеленому тлі мапи, він нагадував більше, ніж будь-коли, птаха (болотяного — додав подумки Ґрегорі). Скісс старанно заховав кальку у свій бездонний портфель і, випроставшись,

з обличчям, на якому з'явилися червоні плями, холодно глянув на інспектора.

— Я не хочу сказати нічого, крім того, що впливає зі статистичного аналізу, — заявив він. — Є зв'язки близькі, наприклад, між яйцями, шинкою і шлунком, а є віддалені, малопомітні, наприклад, між політичним ладом країни й середнім віком укладання шлюбів. Однак завжди йдеться про окреслене співвідношення, котре дає підстави говорити про наслідки і причини.

Великою, старанно складеною носовою хустинкою він витер краплинки поту над верхньою губою, сховав хустку в кишеню і продовжив:

— Ця серія випадків є складною для з'ясування. Треба утриматися від будь-яких упереджень. Якби я помітив їх з вашого боку, то був би змушений обличити цю справу, як і співпрацю з Ярдом.

Якусь мить він вичікував, ніби сподівався, що хтось підніме кинуту рукавичку, потім підійшов до стіни й погасив рефлектор. Стало майже зовсім темно. Скісс пошукав вимикач, мацаючи рукою по стіні.

Світло лампи під стелею змінило кімнату. Вона ніби стала меншою, а засліплений головний інспектор, який мружив очі, на мить нагадав Грегорі його старого дядька. Скісс повернувся до мапи.

— Коли я почав дослідження, від перших двох випадків минуло вже багато часу, точніше, щоб не прикрашати, поліція присвятила їм у досє настільки мало уваги, що точна реконструкція фактів, яка б дала змогу ствердити, що відбувалося година за годиною, виявилася неможливою. Тому я обмежився іншими трьома випадками. У всіх трьох стояв туман, двічі густий, а раз надзвичайно густий. Поза тим, у радіусі кількисот метрів проїжджали різні автомобілі — щоправда, не було жодних «підозрілих», хоч я не дуже розумію, на чому мала базуватися така підозрілість. Адже ніхто не вибрався б на подібну поїздку машиною з написом «перевезення вкрадених тіл». Авто теоретично могли б паркувати навіть на значній відстані від місця крадіжки. Врешті я довідався, що в усіх трьох випадках під час смеркання (нагадаю, що зникнення траплялися завжди вночі) поблизу зауважували... — Скісс зробив маленьку паузу і тихим, але виразним голосом закінчив: — ...якусь домашню тварину, котру там зазвичай не

зустрічали чи принаймні яку мої співрозмовники не знали й ніколи там не бачили. Двічі це був кіт, а раз пес.

Пролунав короткий сміх, який одразу ж перетворився на погану імітацію кашлю. Сміявся Соренсен. Фаркварт ні не поворухнувся, ні не озвався, навіть коли Скісс виголошував сумнівні дотепи на тему «підозрілих» автомобілів.

Якоїсь миті Ґреґорі помітив погляд, який головний інспектор кинув на Соренсена. В ньому не було докору, не було навіть суворості, а лише майже фізично відчутна важкість.

Доктор іще раз кашлянув для пристойності, й запанувала тиша. Скісс дивився над їхніми головами у темряву вікна.

— Статистична вага останнього спостереження, на перший погляд, невелика, — продовжив він, зриваючись на фальцет. — Однак я пересвідчився, що на тих околицях бездомні пси чи коти практично майже ніколи не тиняються. Поза тим, одну з цих тварин — а саме пса — знайшли мертвим на четвертий день після зникнення останків. Беручи це до уваги, я дозволив собі оголосити в останньому випадкові, коли увечері з'явився кіт, нагороду за віднайдження останків цього створіння. Сьогодні вранці я отримав відомість, яка зробила мене біднішим на п'ятнадцять шилінгів. Кіт лежав під снігом серед кущів, його знайшли школярі — на відстані неповних двохсот кроків од цвинтарного моргу.

Скісс підійшов до вікна, повернувшись плечима до кімнати, ніби хотів виглянути надвір, але там уже не було видно нічого, крім вуличного ліхтаря, що хитався під поривами вітру й нерівномірно поблискував крізь тінь, яку кидав товстий стовбур дерева.

Він мовчав довгенько. Кінчиками пальців гладив лацкан дещо завеликого сірого піджака.

— Чи ви закінчили, пане докторе?

На голос Шеппарда Скісс повернувся. Несмілива, майже хлоп'яча усмішка несподівано змінила його дрібне обличчя, всі риси якого були непропорційними; під сірими очима виступали малі подушечки щік, через малу щелепу підборіддя майже не було.

«Та ж він просто хлопчисько, вічний підліток і який милий!» — здивовано подумав Ґреґорі.

— Я хотів сказати ще кілька слів, але в кінці, — мовив Скісс і повернувся на своє місце. Інспектор зняв окуляри. Очі в нього були втомлені.

— Гарзд. Колего Фаркварте, прошу, якщо ви маєте що сказати у цій справі.

Фаркварт озвався неохоче:

— Правду кажучи, небагато. Традиційно і по-старому я міркував над усією цією «серією», як називає її доктор Скісс. Вважаю, що принаймні деякі чутки мусили бути правдивими. Як на мене, справа проста — винуватець хотів украсти останки у Шелтемі чи деінде, але його злякали. Щойно у Трікгіллі йому це вдалося. На той час він був ще «новачком», тіло зникло голим. Мабуть, він не розумів, що транспортування в такому вигляді мусить природним чином завдати значних клопотів, у кожному разі — більших, аніж перевезення одягнутих останків, що не так впадає в очі. Саме це змусило його змінити тактику й подбати про одяг. Та й вибір останків у першому випадку не був «найкращим» — маю на увазі те, що доктор Скісс окреслив як пошук тіла «в доброму стані». У морзі Трікгілла були останки іншого померлого — молодого людини, збереженої краще за ту, яка зникла. Мабуть, це все.

— Залишається мотивація дій, — продовжив за хвилину. — Мені вбачаються такі можливості: некрофілія, божевілля або дія якогось, скажімо, науковця. Я волів би, щоб із цього питання висловився доктор Соренсен.

— Я не психолог і не психіатр, — майже роздратовано кинув доктор. — У кожному разі про некрофілію не йдеться. Ті, хто на неї страждає, — є особами не конче з тяжкими ураженнями психіки; дебїли, кретини напевно не здатні планувати якусь складнішу дію. Це не підлягає сумнівові. Далі, божевілля, на мою думку, також можна не брати до уваги. Виконавець не покладався на випадок, у діях забагато скрупульозності, жодних помилок — такої логіки дій божевільні взагалі не виявляють.

— Параноя? — тихо кинув Ґрегорі. Лікар поглянув на нього неприязно. Якусь мить здавалося, що слово сумніву крутиться в нього на язиці, й він розтягує цей момент, урешті Ґрегорі скривив тоненькі жаб'ячі губи.

— Ні. Тобто, мені так не здається, — пом'якшив він категоричність свого заперечення. — Божевільня, прощу панства, не є мішком, у який можна запакувати всі людські дії з незрозумілими для нас мотивами. Божевільня має свою структуру, свою логіку поведінки. Для наполегливих, то не унеможливлую, що якийсь патологічний психопат, так, психопат, саме психопат міг би бути винуватцем. Це єдина можливість...

— Психопат зі схильностями до математики, — зауважив ніби випадково Скісс.

— Що ви маєте на увазі?

Соренсен зазирнув ув обличчя Скіссові з простацько-глузливою усмішкою, в якій було щось образливе. Його уста були напіввідкритими.

— Ну, психопат, який вирахував собі, як буде дотепно, коли результат відстані й часу між черговими випадками, помножений на різницю температур, є певною сталою, константою.

Соренсен нервовим рухом гладив себе по коліну, потім забарабанив по ньому пальцями.

— Або я знаю... Можна множити й ділити між собою різноманітні речі, довжину тростин на ширину капелюхів, і з цього можуть виникати різні сталі або змінні.

— Ви гадаєте, таким чином висміюєте математику?.. — почав Скісс. Було помітно, що він готовий сказати щось різке.

— Вибачте. Я б хотів почути думку пана про третій можливий мотив, — Шеппард дивився на Соренсена, як попередньо.

— Про того вченого, який краде останки? Ні. Та звідки, що ви! Такий учений, який проводить експерименти на трупах, — нізащо у світі! Ідея для низькопробного фільму. Навіщо ж красти труп, коли можна дістати його в будь-якому прозекторії, до того ж без жодних проблем, або й викупити в родини? Таке трапляється. Поза тим, жоден учений не працює сьогодні сам, і якби навіть украв труп (не знаю, правда, навіщо), то не міг би приховати цього перед колегами, співробітниками. Такий мотив просто неможливий.

— То що ж, на вашу думку, залишається? — спитав Шеппард. Його аскетичне обличчя було незворушним. Ґрегорі спіймав себе на тому,

що вдивляється у свого начальника до непристойності — ніби розглядає картину. Чи він справді такий, чи це просто втома й рутинна?

Це відбувалося серед важкого прикрого мовчання, що запанувало після останніх слів головного інспектора. В темряві, що панувала за вікном, знову відізвався десь у глибині далекий двигун, басовитий звук потягнувся угору й стих. Тремтіли шиби.

— Психопат чи ні, — несподівано сказав доктор Скісс. Він усміхався і був справді у доброму гуморі. — Як слушно зауважив доктор Соренсен, дії психопата мають зазвичай інакший вигляд, вони відзначаються імпульсивністю, непродуманістю, викликані емоційним звуженням поля уваги, їх супроводжують помилки. Отож, що нам залишається, — нічого. Це означає, що ці випадки не могли трапитися.

— Пан надзвичайно дотепний, — буркнув Соренсен.

— Панове, — озвався Шеппард, — мене дивує, наскільки помірковано досі оцінює нас преса. Це можна приписати, як мені здається, конфліктові в Малій Азії. Громадська думка була надто зайнята цією справою — але до часу. Тепер можемо чекати нагінки на Ярд. Отож, якщо йдеться про суто формальні речі, — слідство мусить тривати далі. Я хотів би довідатися, що вже зроблено, зокрема, щоб віднайти крадені тіла.

— Це справа поручника, — сказав Фаркварт. — Він отримав од нас повноваження два тижні тому й відтоді робив усе сам.

Ґрегорі кивнув, удаючи, що не почув докору, який прозвучав у цих словах.

— Почавши від третього випадку, — сказав він, — ми вжили дуже радикальних заходів. Безпосередньо після донесення про зникнення останків ми закрили всю околицю в радіусі майже ста кілометрів, послуговуючись усіма місцевими силами, дорожніми й авіаційними відділеннями, а також викликали з Лондона два відділи радіоавтомобілів з тактичним центром у Чічестері. Всі перехрестя, залізничні переїзди, шлагбауми, виїзди з автострад, дороги із закритих теренів контролювали, але без результатів. За такої нагоди ми затримали п'ять осіб, рузшукуваних за різні злочини, але щодо нашої проблеми результатів не було. Хочу звернути увагу на останній випадок. Перекриття території в радіусі ста кілометрів — справа надто обтяжлива і практично не дає стовідсоткової гарантії, що вічка сітки є

достатньо малими, щоб унеможливити втечу винуватця. Ймовірно, що в попередніх випадках, тобто у другому і третьому, виконавець покинув перекриту територію, перш ніж усі наші пости практично її замкнули. Адже в нього було багато часу, в першому випадку принаймні шість, а в другому — близько п'яти годин ночі. Природно, я припускаю, що він використовував авто. Одначе в останньому випадкові зникнення трапилося між третьою і четвертою п'ятдесят ночі. У виконавця було щонайбільше година й три чверті на втечу. Отож, це трапилося вночі з типово березневою погодою: завірюха і снігопад після вечірньої імли; всі дороги до наступного полудня були засипані й перекриті заметами. Виконавець мусив би використати потужний трактор. Я про це знаю, бо ми мали неабиякі труднощі з визволенням наших патрульних машин — як місцевих, так і тих, що поспішали на наш виклик з району Великого Лондона, з резерву, призначеного Crime Investigation Department.

— Отож пан твердить, що жоден автомобіль до полудня не міг виїхати з околиці Льюеса?

— Так.

— А сани?

— Технічно це було би можливо, але не в час, який виконавець мав у своєму розпорядженні. Адже санками не проїдеш більше, ніж кільканадцять кілометрів за годину, а за такого снігу — лише кілька. Навіть найкращими кіньми він би не вирвався до полудня з кола радіусом вісімдесят кілометрів.

— Добре, поручнику, але ж ви самі казали, що таке перекриття терену не дає безумовної певності, — лагідно сказав Шеппард. — Стовідсотковий контроль є тільки ідеалом, до якого ми прагнемо...

— Він, зрештою, міг винести останки в мішку, пішки, йдучи полями навпростець, — зауважив Фаркварт.

— Я б наполягав на тому, що це неможливо, — сказав Ґрегорі; він намагався бути спокійним, але вже відчував, як палають щоки. Йому страшенно кортіло встати, і він ледве стримувався.

— Після шостої ранку жоден транспорт не міг пробитися із перекритої території, за це я готовий поручитися, — заявив він. — Крізь сніги, врешті-решт, міг би пробитися піший, але не з таким тягарем, яким є тіло дорослої людини. Він радше покинув би його...

— Може й покинув, — зауважив Соренсен.

— Я думав і про це. Ми перешукали всю околицю, нам полегшила роботу відлига, що почалася наступного ж ранку. Нічого не знайдено.

— Ваші міркування не такі вже й бездоганні, як пан вважає, — зненацька втрутився у розмову Скісс. — По-перше, ви не знайшли здохлого kota, що б сталось, якби ви шукали достатньо скрупульозно...

— Вибачте, пане, але ми шукали людські останки, а не здохлого kota, — заявив Ґреґорі.

— Гарзд. Однак є надто багато можливостей сховати останки в такому широкому терені, аби можна було заявити, що їх там напевно немає.

— Виконавець міг також закопати тіло, — докинув Фаркварт.

— Украв його для того, щоб закопати? — з невинним виразом спитав Ґреґорі. Фаркварт пирхнув.

— Міг їх закопати, коли побачив, що не втече.

— А звідки він міг знати, що не втече? Адже ми не оголошували по радіо про закриття доріг, — відрізав Ґреґорі. — Хіба що він мав інформатора — або сам є офіцером поліції...

— А це навіть цікава думка, — усміхнувся Скісс. — Поза тим, панове, ви не вичерпали всі можливості. Залишається гелікоптер.

— Це нонсенс! — доктор Соренсен не приховував роздратування.

— Чому? Чи в Англії нема гелікоптерів?

— Доктор вважає, що в нас тут легше знайти психопата, ніж гелікоптер, — зауважив Ґреґорі й задоволено усміхнувся.

— Вибачте, але на таку розмову мені шкода часу.

Скісс знову відкрив портфель, видобув з нього товстий машинопис і почав з ручкою переглядати його.

— Панове!

Почувши Шеппарда, всі замовкли.

— Те, що виконавець вислизне з перекритого терену, не можна унеможливити. Пан мусить це мати на увазі й на майбутнє, колего Ґреґорі. Що ж до гелікоптера... Це можемо залишити собі як крайність на майбутнє...

— А також усіляку падаць, — додав Соренсен.

Скісс не озвався, наче заглибившись у читання.

— Пошук тіл слід продовжувати, — вів далі Шеппард. Цю акцію варто планувати широко, охопити нею і порти. Акуратний контроль суден, зокрема дрібних вантажів, буде не зайвим. Чи в когось, панове, є ще якісь міркування? Якась гіпотеза? Якась думка? Може бути дуже сміливою, навіть надто сміливою.

— Як на мене, не можна... — озвалися одночасно Ґрегорі й Фаркварт, презирнулися і замовкли.

— Слухаю.

Ніхто не мовив ані слова. Задзеленчав телефон. Інспектор вимкнув його й оглянув присутніх. Цигарковий дим сивуватою хмариною простягався під лампою. Якусь мить панувала тиша.

— Тоді я, — озвався Скісс. Він скрупульозно складав удвоє і ховав у портфель свій машинопис. — Я застосував сталу поширення явища, про яку згадав, аби передбачити його подальший розвиток.

Він устав і червоним олівцем обвів на мапі простір, що охоплював частину графств Сассекс та Кент.

— Якщо наступний випадок відбудеться між сьогоднішнім днем та кінцем наступного тижня, він трапиться в цьому секторі, обмеженому на півночі передмістями Іст Вікхем, Кройдон і Сарбітон, на заході Горшемом, на півдні береговою смугою Каналу, а на сході — Ешордом.

— Дуже велика площа... — буркнув зі сумнівом Фаркварт.

— Та ні, бо з неї треба «виключити» все внутрішнє коло, в якому трапилися дотеперішні випадки. Явище відзначається експансією назовні, отже, слід врахувати лише округлу смугу шириною до тридцяти п'яти кілометрів. На цьому терені є близько вісімнадцяти лікарень і понад сто шістдесят невеликих цвинтарів. Це все.

— І пан... пан певен, що це трапиться? — випалив Соренсен.

— Ні, — заперечив після довшої паузи Скісс. — Я не певен. Але якщо це не трапиться, о, якщо не трапиться...

Із ученим діялося щось дивне; всі дивилися на нього з остовпінням, бачачи, як він увесь тремтить, але раптом його голос заламався, мов у підлітка, який переживає мутацію. Скісс голосно порскнув. Саме так, він сміявся до розпачу, втішений якоюсь думкою, зовсім не зважаючи на мертву тишу, що була реакцією на його невгамовну веселість.

Скісс підняв з-під крісла портфель, недбало вклонився і, з плечима, які ще тремтіли, швидким, підкреслено широким кроком вийшов із

кабінету.

¹ До архіву (*лат.*)

² Central Intelligence Service (*англ.*) — Центральна Розвідувальна Служба.

РОЗДІЛ II

Сильний вітер розірвав хмари, і над будинками заясніла жовтувата зоря. Лампи поблідли, сніг чорнів та розпливався на хідниках і дорозі. Ґрегорі йшов швидко, з руками в кишенях пальта, не дивлячись на перехожих. На перехресті зупинився, якусь мить вагався, переступаючи довгими ногами, бо відчував холод у переповненому вологою й відлигою повітрі. Сердячись на власну нерішучість, урешті повернув ліворуч.

Нарада закінчилася майже відразу після виходу Скісса — власне кажучи, нічим. Шеппард навіть не вирішив, хто далі вестиме справу.

Ґрегорі майже не знав головного інспектора, сьогодні він бачив його уп'яте чи вшосте у житті. Він знав методи, як звернути на себе увагу начальника, але не використовував їх у недовгій кар'єрі детектива. А тепер жалкував, що має таке низьке звання. Це значною мірою зменшувало шанси на керівництво слідством.

Прощаючись, Шеппард запитав його, що він збирається робити далі. Відповів, що не знає. Це відповідало правді, але така щирість, як правило, не давала бажаного результату. Чи Шеппард не сприйняв ці слова, як свідчення обмеженого мислення, якщо не байдужості?

А що за його плечима сказав про нього головному Фаркварт? Мабуть, не дав йому найкращої оцінки. Ґрегорі намагався переконати себе, що це йому лише лестить, бо чого варта думка Фаркварта?

Від цієї нецікавої особи перейшов подумки до Скісса. Це була справді особлива людина. Про нього він чув небагато.

Під час війни доктор працював в оперативній секції при Головному Штабі і, кажуть, мав на своєму рахунку кілька оригінальних здобутків. За якийсь рік після війни він вилетів звідти з тріском. Наче нагрубів на якусь великій риби, чи не маршалові Александрові. Був відомий тим, що налаштував проти себе всіх співробітників. Казали, що він сухий, в'їдливий, не має і крихти такту й такий категоричний у висловленні своєї думки про інших, як це робить хіба що дитина.

Ґрегорі міг добре зрозуміти неприязнь, яку викликав учений. Він дуже добре пам'ятав своє сум'яття під час лекції Скісса, коли не міг нічого протиставити його логічним висновкам. Та водночас відчував повагу до інтелекту, який чувся у цьому чоловікові, що нагадував

птаха з надто малою головою. «Цим треба буде зайнятися», — закінчив він низку озвучених міркувань, не уточнюючи, в чому, власне, має полягати те «зайнятися».

День гаснув швидко, ще швидше, бо вже спалахнули вітрини. Вулиця звузилася, це був старий, чи не з часів Середньовіччя неперебудований закуток середмістя, з темними, незграбними будинками, в яких блищали неприродно великі та прозорі засклені коробки нових крамниць.

Він увійшов у пасаж, щоби скоротити дорогу. Біля входу лежав тонкий шар наметеного снігу; Ґреґорі здивувався, що на ньому нема слідів. Самотня жінка в червоному капелюсі дивилася на воскові посмішки манекенів, що презентували бальні сукні. Далі пасаж злегка повертав, на сухому бетоні лежали бузкові й білі квадрати світла вітрин.

Ґреґорі йшов трохи повільніше, не думаючи про навколишнє. Пригадав собі сміх Скісса й намагався зрозуміти його причину. Хотів докладно усвідомити звучання цього сміху, що видавався дуже важливим. Скісс, усупереч першому враженню, не грав на публіку, безумовно, він був упевнений у собі, отож сміявся, так би мовити, лише для себе і з причин, відомих тільки йому.

Із глибини порожнього пасажу навпроти Ґреґорі ступав чоловік. Високий, худий, він кивав головою, ніби говорив зі собою. Ґреґорі був надто заглиблений у свої думки, аби спостерігати за ним, але бачив його боковим зором. Той був уже недалеко. Навколо стало темніше, у трьох крамницях вітрини були вимкнуті, шиби четвертої заляпані вапном — ремонт. Лише там, звідки йшов самотній перехожий, блищало кілька великих вітрин.

Ґреґорі підняв голову, той сповільнив крок, ішов далі, але повільніше. Раптом обоє зупинилися за кілька кроків. Ґреґорі ще не позбувся своїх думок, і хоч дивився на високу постать чоловіка навпроти, не бачив його обличчя. Зробив крок, той теж ступив назустріч.

«Чого він хоче?» — подумав Ґреґорі. Поглядали один на одного спідлоба. В того було невиразне від тіні, широке обличчя, капелюх, надто насунутий на очі, закороткий плащ, сильно затягнутий поясом, так що його кінець звисав біля пряжки. З цією пряжкою було щось

негаразд, але в голові Ґреґорі нуртувало забагато думок. Він рушив, бажаючи обминути незнайомця, однак той перегородив йому дорогу.

— Гей, я зараз... — гнівно почав Ґреґорі й затнувся.

Незнайомець — це був він. Стояв перед великим дзеркалом, що, мов стіна, перегороджувало весь пасаж. Він помилково зайшов у глухий провулок, перекритий скляним дахом.

Він якусь мить дивився на своє відображення з повільно зникальним відчуттям, що уздрів когось чужого. Засмагле обличчя, не надто розумне, з упертою щелепою, як він часом критично думав про себе. Може, це був радше спротив, тупуватий спротив — це він теж не раз думав. «Ну що, надивився?» — буркнув тихенько, крутнувся на п'яті й пішов до виходу, зі зростаючим неспокоєм, наче пошився в дурні.

На середині шляху він не міг стримати незрозуміле бажання і знову обернувся. «Той» також зупинився, далеко, серед освітлених порожніх вітрин, відходячи у глиб вулички, до якихось своїх справ дзеркального світу. Він сердито поправив пояс, пряжку на ньому, посунув капелюх з чола і вийшов на вулицю.

Наступний пасаж вивів його просто до «Європи». Швейцар відчинив скляні двері. Ґреґорі йшов поміж столиків до бузкового світла бару. Він був такий високий, що не мусив спинатися навшпиньки, щоби сісти на дзиґлик.

— «Білий Кінь»? — запитав бармен. Ґреґорі кивнув.

Пляшка видала такий звук, ніби в ній був схований скляний дзвіночок. Ґреґорі випив швидко, перконавшись, що «Білий Кінь» міцний, із добрим післясмаком і дряпає горло. Він його не терпів. Але склалося так, що кілька разів підряд заходив до «Європи» з молодим Кінсеєм і пив з ним саме це віскі; відтоді бармен уважав, що Ґреґорі постійний клієнт і пам'ятав про його звички. Насправді Ґреґорі зустрічався з Кінсеєм, аби завершити справу зі зміною помешкання. Він віддавав превагу теплому пиву, а не віскі, але соромився замовляти його в такому вишуканому закладі. Зайшов сюди просто через те, що не хотів повертатися додому. Вирішив за келишком скласти всі відомі факти «серії» в одну конструкцію, але не міг пригадати собі жодного прізвища і жодної дати.

Він випив, різко закинувши голову назад.

Здригнувся. Бармен щось говорив до нього.

— Що? Що?

— Чи пан не хоче повечеряти? У нас сьогодні дичина, і саме пора.

— Дичина?

Він не зрозумів жодного слова.

— Ага, вечеря, — дійшло до нього.

— Ні, прошу налити.

Бармен кивнув головою. Він мив склянки під блискучим краном, дзенькаючи так, ніби хотів розбити їх на друзки. Підвів до Ґреґорі розчервоніле, тверде від м'язів обличчя, примружив очі та прошепотів:

— Пан чекає?..

Крім них, у барі не було нікого.

— Ні. А що? — додав гостріше, ніж збирався.

— Та ні, нічого, я думав, що пан... на службі, — буркнув бармен і відійшов у протилежний кут. Хтось легенько торкнув Ґреґорі за плече, він блискавично обернувся і не міг приховати розчарування: перед ним стояв кельнер.

— Прошу вибачення... поручник Ґреґорі? Вас до телефона.

Він намагався якнайшвидше перейти крізь натовп танцюристів, які штовхалися з усіх боків. Лампочка в кабіні перегоріла. Він стояв у темряві; крізь округле віконце падала пляма різнокольорового світла.

— Це Ґреґорі, слухаю.

— Говорить Шеппард.

На звук далекого голосу серце вдарило сильніше, але тільки раз.

— Поручнику, я хотів би зустрітися з вами.

— Так, пане інспекторе. Коли мені...

— Я волів би не відкладати. У вас є час?

— Звісно, прошу пана. Чи завтра?

— Ні, сьогодні, якщо ви можете. Можете?

— Так, звичайно.

— От і добре. Ви знаєте, де я живу?

— Ні, але можу...

— Волгем, 85. Це у Педінгтоні. Можете приїхати зараз?

— Так.

— Чи, може, пан воліє за годину, чи за дві?

— Ні, можу зараз.

— Ну, то чекаю.

Покладена слухавка дзенькнула. Ґреґорі спантеличено дивився на телефонний апарат. Як, на бога, Шеппард довідався про цю нещасну «Європу», в якій він проживав свої дешеві прояви снобізму. Чи видзвонював його всюди, чи шукав так настирливо? На саму думку про таку можливість йому стало гаряче. Вийшов з ресторану й бігцем кинувся до автобуса, що саме під'їжджав. Від зупинки треба було пройти ще добрячий шматок, петляючи безлюдними вулицями. Врешті він опинився у провулку, де не було більших будинків. У калюжах миготливими рядами відбивалися газові ліхтарі. Він навіть не припускав, що такий глухий закуток міг ховатися в самому серці цієї дільниці.

Біля номера вісімдесят п'ять він здивувався ще раз. У саду за низьким муром стояв масивний будинок, віддалений від усіх інших, увесь темний, наче мертвий. І лише коли Ґреґорі пильно придивився, то зауважив слабке світло у крайньому вікні на другому поверсі.

Хвіртка відчинилася важко, зі скрипом. Він ішов мало не навпомацки, бо мур закривав світло вуличного ліхтаря. До входу вели пласкі, нерегулярні кам'яні плити, він намацував їх ногами. Замість дзвінка з чорної поверхні дверей виступала відшліфована ручка. Він потягнув не надто сильно, наче боявся зчинити шум.

Чекав довгенько. Зрідка цокала невидима ринва, на перехресті на мокрому асфальті запищали колеса автомобіля. Двері відчинилися беззвучно. У них стояв Шеппард.

— Ви вже є. Це добре. Прошу за мною.

Хол був зовсім темний. У глибині виднівся слабкий відблиск, що тягнувся вгору — сходи у смузі світла. На другому поверсі перед відчиненими дверима був малий передпокій. Щось поглянуло на нього з висоти порожнім чорним поглядом, це був череп якогось звіра, ледь видний, світилися тільки очниці серед жовтуватих обрисів кістки.

Шеппард зняв пальто й увійшов до покою. Мандрівка серед мороку так напружила його очі, що він мусив примружитися.

— Прошу сідати, пане.

Кімната була майже темна. Ковпак сильної лампи, що горіла на столі, був нахилений униз, просто на розгорнуту книжку. Відблиск розкладених паперів падав на стіни і стелю. Ґреґорі все ще стояв. У покої був лише один фотель.

— Прошу сідати, — повторив головний інспектор. Це прозвучало як наказ. Повагавшись, поручник сів. Тепер світло було так близько від нього, що він майже нічого не бачив. На стінах виднілися невиразні плями якихось картин. Під ногами він чув м'який килим. Фотель був не дуже зручним, але добрим для роботи за великим столом. Навпроти стояла довга шафа з книжками. Посередині матовим більмом блищав телевізор.

Шеппард підійшов до столу, витягнув з-під книжок чорну металеву коробочку з цигарками й підсунув її гостеві. Сам також запалив і почав ходити від дверей до вікна, закритого важкою брунатною порт'єрою. Мовчанка тривала довго, Ґреґорі вже стомився стежити за рівномірними кроками господаря.

— Я вирішив дати цю справу панові, — несподівано озвався Шеппард, не зупиняючись. Ґреґорі не знав, що сказати. Він відчував випитий алкоголь і так сильно затягнувся цигаркою, ніби дим мав витверезувальні властивості.

— Пан буде провадити її сам, — категоричним тоном заявив Шеппард. Не перестаючи ходити, він скоса глянув на постать, яка сиділа у світлі лампи.

— Я вибрав пана не з огляду на особливі слідчі здібності, бо пан ними не володіє. Систематичним я б теж вас не назвав. Та це не шкодить. Але ви особисто заангажовані в цю проблему. Чи не так?

— Так, — погодився Ґреґорі. Йому здалося, що така суха, рішуча відповідь була доречною.

— Чи в пана є якась власна концепція цієї справи? Цілком приватна, якої пан не хотів висловити сьогодні у мене в бюро?

— Ні. Тобто... — Ґреґорі вагався.

— Слухаю.

— Це враження, яке ні на чому не базується, — озвався Ґреґорі. Він говорив неохоче. — Мені здається, що в цій історії не йшлося про останки, тобто вони мають свою окреслену роль, але справа не в цьому.

— А в чому?

— Цього я не знаю.

— Справді? — голос інспектора був лагідний, тон майже веселий. Ґреґорі шкодував, що не може бачити його обличчя. Це був цілком

інакший Шеппард, аніж той, якого він зрідка бачив у Ярді.

— Гадаю, то паскудна справа, — вирвалося у нього, так, ніби розмовляв з колегою. — Є у ній щось... щось абсурдне. Мова не про те, що вона така складна. Там є деталі, які не вдається поєднати не тому, що це фізично неможливо, а тому, що тоді виникає психологічний нонсенс, до того ж настільки пірамідальний, що навіть годі уявити.

— Так, так, — тоном уважного слухача повторив за ним Шеппард. Він усе ще ходив. Ґрегорі вже не стежив за ним, не відривав очей од паперів, говорив дедалі запальніше:

— Концепція божевілля, манії, психопатії, як ґрунту, з котрого виростає вся ця історія, не викликає сумніву. Звідки б вона не починалась, і як би ми не прагнули цього уникнути — весь час повертається до того самого. Це, власне кажучи, єдина дошка порятунку. Але так лише здається. Маніяк — дуже добре. Однак та шкала і та залізна логіка — не знаю, чи пан розуміє! Якби увійти до якогось дому й побачити в ньому всі столи та стільці з одною ніжкою, можна було б сказати: це справа божевільного. Якийсь шаленець умеблював собі помешкання. Але якби йти від дому до дому і бачити це в усьому місті?.. Я не знаю, що то значить, але це не міг бути, не може бути божевільний. Радше це протилежний полюс. Хтось надто розумний. Тільки розум він присвятив незрозумілій справі.

— А далі?.. — тихо спитав Шеппард, ніби не хотів приглушити запал, з яким говорив Ґрегорі. Молодик, сидячи за столом, вдивлявся у папери, не помічаючи їх, і озвався після короткої мовчанки:

— Далі... дуже недобрі речі. Дуже недобрі. Серія дій без жодної помилки — це жахливо, це... мене вражає. То не людське. Люди так не діють. Люди помиляються, час од часу вони мусять спіткнутися, схибити, залишити слід, облишити розпочату дію. Ті останки на початку, ті... рухання, як ми це назвали, — я не вірю в те, що твердить Фаркварт, — буцімто виконавця сполохали й він утік. Нічого подібного. Він *хотів* тоді лише порухати. Спочатку трохи. Потім більше. Потім іще більше — доки перше тіло зникло. Так мало бути, він так вирішив. Я думав, я все ще думаю, навіщо... але не знаю. Нічого.

— Чи ви знаєте справу Лапейрота? — спитав Шеппард. Він стояв ледь помітний у глибині кімнати.

— Лапейрот? Той француз, який...

— Так, це було тисяча дев'ятсот дев'ятого. Ви знаєте цю справу?

— Щось крутиться в голові, але не можу згадати. Про що тоді йшлося?

— Про надмір слідів. Так це назвали, не дуже вдало. На набережній, над Сеною, протягом певного часу знаходили гудзики від одягу, викладені різними геометричними фігурами. Пряжки від поясів, од підтяжок. Дрібні монети, викладені багатокутниками, колами. Порізного. Носові хустинки, сплетені, як коси.

— Хвилинку, щось пригадую. Я про це десь читав. Двоє старих, які на піддашші... так?

— Еге ж. Це саме та історія...

— Вишукували молодих людей, які хотіли здійснити самогубство, відраджували, втішали їх, забирали до себе додому і просили розповісти їм, що підштовхнуло такого нещасного до думок про самогубство. Це було так, правда? А потім... душили. Так?

— Більш-менш. Один із них був хіміком. Убитих вони роздягали, тіла позбувалися за допомогою концентрованої кислоти й пальника, а гудзиками, пряжками й усіма дрібницями, які залишалися після зниклих, бавилися, точніше, грали в ребуси з поліцією.

— Не дуже розумію, чому ви про це згадали. Один із тих убивць був божевільним, а другий — жертвою так званої *foliededeux*³. Безвільний, підпорядкований індивідуальності першого. Ребуси з гудзиками вони вигадали тому, що це їх збуджувало. Справа була, може, і складна для вирішення, але в принципі тривіальна... Були вбивці та вбиті, були сліди. Що з того, що штучно складені...

Ґрегорі не закінчив і з неясною усмішкою, що несподівано проступила на його вустах, дивився у бік інспектора, намагаючись розгледіти його в темряві.

— А... — сказав таким тоном, ніби здійснив вражаюче відкриття, — про це йдеться...

— Так, власне про це, — відповів Шеппард і знову продовжив свою мандрівку кімнатою. Ґрегорі низько схилився. Пальцями він постукував по краю стола.

— Штучні... — прошепотів, імітація... імітація, так? — сказав голосніше. Вдаване, але що? Божевільня? Ні, не те: коло знову

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ